

Research Article

DOI: 10.22124/jol.2025.28517.2515

University of Guilan

Iranian association of penal law

Criminal law Research
A Biannual Journal
Vol . 16, No.2, Fall (2025) & Winter 2026(Serial 32)

Protection of the Victims of Crimes of Legal Entities Through the Issuance of an Order to Secure the Demand

1. Hamed Chegini,

Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Literature and Humanities, Malayer University, Malayer, Iran (Corresponding Author: hamed.chegini@malayeru.ac.ir)

2. Fereydoon Jafari

Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Literature and Humanities, Bo Ali Sina University, Hamadan, Iran

3. Seyyed Sajjad Kazemi

Associate Professor, Department of Law, Faculty of Literature and Humanities, Malayer University, Malayer, Iran

Submit Date:2024/09/22

Accept Date:2025/08/24

Abstract:

Today, in terms of criminal law, the victim has a special position and various ways have been tried to protect these individuals, from expressing legal views to passing various laws. Legal entities have their own victims, depending on the type of activity and sometimes the criminal behaviors they carry out. The legislator, by providing Article 691 of the Criminal Procedure Code, has foreseen the possibility of issuing a demand order against the property of legal entities with the aim of creating financial restrictions and securing the claim and guaranteeing the rights of the victim. It seems that issuing this order against some legal entities, such as municipalities and state legal entities, has faced serious obstacles and, for various reasons, including the rule of some substantive laws and the impossibility of seizing the property of public law legal entities, the legislative objectives in this regard cannot be achieved in a desirable manner. In this study, the process of issuing and implementing a demand order against various types of legal entities is examined using a descriptive-analytical method and library resources, and the challenges related to the implementation of this order will be expressed by providing solutions

Key Words: legal entity,victim support,demand settlement of demand, supportive, victimology

1. Introduction

Today, legal entities play an undeniable role in human life, due to their extensive activities, in such a way that they sometimes cause victims of natural persons through these activities. In order to protect the victims of these individuals and to compensate for the losses and damages incurred due to the crime, the legislator has tried to foresee the possibility of issuing a demand order against the property of legal entities by approving Article 691 of the Criminal Procedure Code with the aim of creating financial restrictions and securing the claim and guaranteeing the rights of the victim. With this measure, the legislator has provided financial support to such victims and, by foreseeing the mechanism of freezing the property of the accused according to the amount of losses and damages incurred by the plaintiff, has determined the possibility of issuing a demand order in the prosecution and court so that the plaintiff can compensate the losses and damages incurred from the property of the perpetrator after the legal entity is convicted. The purpose of the present study is to examine the necessary legal protections for victims of crimes against legal entities, especially financial protections. Some of this support is possible through measures such as issuing a demand order against legal entities. Therefore, in this regard, it is necessary to examine the mechanism of this order from the issuance stage to its implementation and identify its obstacles and challenges, as well as find an appropriate answer to the question of whether the current regulations can adequately establish guarantees in terms of financial support for victims of crimes against legal entities through the issuance of a demand order.

2. Methodology

This research seeks to find an answer or answers to the above question by adopting a critical approach and using descriptive and analytical methods and library tools.

3. Results and Discussion

Considering the wide range of victims of crimes against legal entities, it is necessary to support such victims of these individuals. In order to achieve this and to support such victims, alongside civil society, the government must also take steps to support victims at various legislative, executive and judicial levels in a way that this support is considered by the legislator from the initial stages of the criminal proceedings to the final stages of the proceedings. Among the types of support measures that can be taken for such victims, financial support is the simplest and most prominent type of support. Financial support translates into compensation for material damage through means such as returning property, paying money or expenses that the victim has incurred following the crime, and also paying compensation through the government. In this regard, and in order to support victims of crimes committed by legal entities, the Iranian legislative system has attempted to financially support victims of such crimes by providing for Article 691 of the Criminal Procedure Code and the possibility of issuing a demand order against a legal entity that has committed a crime and the possibility of seizing its property in order to compensate the victims of their crimes. By enacting this article, the legislator has attempted to demonstrate its financial support for victims of crimes committed by legal entities, although this support faces various legislative and executive obstacles.

4. Conclusions

By enacting Article 691 of the Criminal Procedure Code, the legislator has provided some legislative support for victims of crimes committed by legal entities by providing for the possibility of seizing the property of legal entities in order to compensate for the losses caused by the crime. However, this support has faced serious problems and obstacles in its implementation due to the existence of some other substantive laws, such as the Law on Prohibition of Seizure of Movable and Immovable Property Belonging to Municipalities, approved on 04/02/1361, as well as the Law on the Method of Payment of Convicted Persons to the Government and the Failure to Secure the Seizure of Government Property, approved on 15/8/1365. According to the law passed in 1982, funds and movable and immovable properties belonging to municipalities, whether in the possession of the municipality or with third parties and in the form of a guarantee in the name of the municipality, cannot be secured, seized or withdrawn before the issuance of a final judgment. The law passed in 1986, in addition to requiring ministries and government institutions to pay funds related to the convicted person to the government in the case of final court judgments and enforceable registered

documents and notaries or court executions, prohibits the seizure of movable or immovable properties of ministries and government institutions that do not have the necessary credit and budget to pay the convicted person until the budget is approved and announced one and a half years after the year of the issuance of the judgment, and exempts the government from providing any security during the said period. Therefore, the current regulations cannot adequately establish the necessary guarantees in order to protect victims of crimes committed by legal entities through the issuance of a security order. Therefore, with this procedure, the order to secure the demand foreseen against a legal entity in Article 691 of the Criminal Procedure Code regarding public law legal entities will not practically benefit the victims of the crime. And it is necessary for the legislator to take the necessary measures to resolve this issue by amending the relevant laws.

5. Selection of References

- Babakhani, Erfan, Abdollahi, Afshin, (2021). The possibility of applying alternatives to prosecution against natural and legal persons in Iranian and French law. *Bi-Quarterly Journal of Islamic Law*, No. 53, 155-182. (DOI 10.30497/law.2021.239737.2928) [In Persian]
- Parsai, Afshin, Saybani, Alireza, Rahgosha, Amirhossein, (2021). Mechanisms for protecting victims against organized crimes of legal persons. *Journal of Criminal Law Research*, No. 23. 7-26. (DOI 10.22124/jol.2021.16027.1894). [In Persian]
- Chegini, Hamed, (۱۴۰۱). Handling of Crimes of Legal Entities in the Iranian Criminal System. Doctoral Dissertation, University of Justice. [In Persian]
- Sabouripour, Mehdi, Mousavi, Seyed Pouria, (2023). Supporting Credit Victims in Economic Crimes. *Journal of Economic Law Research*, No. 2. 63-84. (DOI <https://doi.org/10.48308/eclr.2023.103254>) [In Persian]

Citation:

Chegini, H & Jafari, F& Kazemi,SJ (2025&2026), “Protection of the Victims of Crimes of Legal Entities Through the Issuance of an Order to Secure the Demand”, **Criminal Law Research**, 16(32), pp. 39-55. DOI: 10.22124/jol.2025.28517.2515

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

انجمن ایرانی حقوق جزا

نشریه علمی

پژوهشنامه حقوق کیفری

سال شانزدهم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۴۰۴، پیاپی ۳۲

صفحات مقاله: ۵۵-۳۹

دانشگاه گیلان

مقاله پژوهشی

حمایت از بزه‌دیدگان جرائم اشخاص حقوقی از رهگذر صدور قرار تأمین خواسته

۱- حامد چگینی * ID

استادیار گروه حقوق، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ملایر، ملایر، ایران. (نویسنده مسئول)

✉ hamed.chegini@malayeru.ac.ir

۲- فریدون جعفری ID

استادیار گروه حقوق، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

۳- سید سجاد کاظمی ID

دانشیار گروه حقوق، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ملایر، ملایر، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۰۲	تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۰۷/۰۱
-------------------------	-------------------------

چکیده:

امروزه در نظر حقوق کیفری، بزه‌دیده جایگاه خاصی دارد و به طرق گوناگون، سعی در حمایت از این افراد شده است. اشخاص حقوقی با توجه به نوع فعالیت و بعضاً ارتکاب رفتارهای مجرمانه، بزه‌دیدگان خاص خود را دارند. قانون‌گذار با تصویب ماده ۶۹۱ ق.آ.د.ک با هدف تضمین حقوق بزه‌دیده امکان صدور قرار تأمین خواسته نسبت به اموال اشخاص حقوقی را پیش‌بینی کرده است. به نظر می‌رسد صدور این قرار نسبت به برخی اشخاص حقوقی مانند شهرداری‌ها و اشخاص حقوقی دولتی، با موانعی جدی مواجه بوده و به دلایل مختلف از جمله حاکمیت برخی قوانین ماهوی و عدم امکان توقیف اموال اشخاص حقوقی حقوق عمومی، اهداف قانونگذار در این خصوص به نحو مطلوب قابلیت تحقق ندارد. در این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی و استفاده از منابع کتابخانه‌ای فرایند صدور و اجرای قرار تأمین خواسته نسبت به انواع شخص حقوقی مورد بررسی قرار گرفته و چالش‌های مربوط به آن شناسایی و راهکارهای حل آنها بیان شده است. یافته‌های تحقیق حاکی از این است که برخی از اشخاص حقوقی از صدور قرار تأمین خواسته معاف شده‌اند و در خصوص حکم محکومیت قطعی نیز تا یک سال و نیم از زمان قطعیت حکم برای پرداخت محکوم‌به فرصت دارند. با این شرایط، قرار تأمین خواسته پیش‌بینی شده علیه شخص حقوقی در ماده ۶۹۱ قانون آیین دادرسی کیفری در خصوص اشخاص حقوقی حقوق عمومی در عمل فایده‌ای برای زیان دیدگان از جرم نخواهد داشت.

واژگان کلیدی: شخص حقوقی، حمایت از بزه‌دیده، قرار تأمین خواسته، بزه‌دیده شناسی حمایتی.

مقدمه

طی سالیان اخیر تمایل به گسترش حمایت از بزه‌دیدگان افزایش آشکاری داشته و نظام‌های حقوقی، هر کدام به نحوی نسبت به این افراد اقدامات حمایتی و ترمیمی گوناگونی را به عمل می‌آورند. در اصطلاح، بزه دیده شخصی است مستقل یا متعلق به یک مجموعه، که به بخاطر برخی عوامل متحمل آثار دردناک ناشی از جرم شده است، این عوامل دارای ریشه‌های مختلف فیزیکی، روانی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی یا حوادث طبیعی می‌باشند. (Salahi, 2016: 188). از منظر حقوق کیفری، مطابق ماده ۱۰ قانون آیین دادرسی کیفری؛ «بزه دیده شخصی است که از وقوع جرم متحمل ضرر و زیان می‌گردد و چنانچه تعقیب مرتکب را درخواست کند شاکی و هرگاه جبران ضرر و زیان وارده را مطالبه کند مدعی خصوصی نامیده می‌شود». در عصر حاضر، در خیلی از موارد عامل بزه دیدگی اشخاص حقیقی، هم‌نوعان ایشان نبوده بلکه اشخاصی اعتباری هستند که از این اشخاص تحت عنوان «شخص حقوقی» یاد می‌شود. به‌مانند بزه‌کاری اشخاص حقیقی، ارتکاب جرم توسط اشخاص حقوقی نیز نسبت به بزه‌دیدگان آثار خاص خود را خواهد داشت و بزه‌دیدگان این اشخاص نیز ممکن است از جهات مختلف روانی، مالی، اجتماعی، عاطفی و... مورد بزه دیدگی قرار گیرند لذا در راستای تحقق اهدافی چون عدالت ترمیمی، ارلئه اقدامات حمایتی از جمله حمایت‌های مالی، اقدامات پزشکی و مشاوره‌ای ارائه خدمات اجتماعی، حمایت عاطفی و حیثیتی و... در خصوص این افراد ضروری است. از میان حمایت‌های فوق حمایت‌های مالی در خصوص بسیاری از بزه‌دیدگان قابلیت اعمال دارد و مقنن در خصوص بزه‌دیدگان اشخاص حقوقی نیز حمایت مالی را در قالب قرار تأمین خواسته پیش‌بینی کرده است.

یکی از موضوعات مهم دادرسی کیفری که برای بزه‌دیدگان یا زیان دیدگان جرم از اهمیت بالایی برخوردار بوده و لازم است قانون‌گذار نیز در خصوص آن حمایت‌های لازم را، از بزه‌دیدگان داشته باشد، جبران ضرر و زیان‌های ناشی از جرم است که آن را می‌توان از مصادیق حمایت‌های مالی برشمرد. قانون‌گذار در راستای تحقق این موضوع، برای شاکی امکانی فراهم نموده که در کنار دعوای کیفری، ضررهای ناشی از جرم را نیز با تقدیم دادخواست در جریان دعوای کیفری مطالبه نماید (۲۰۲۱:۱۵۶، Babakhani & Abdollahi) جهت تحقق این امر مقنن امکان صدور قرار تأمین خواسته را در دادسرا و دادگاه پیش‌بینی نموده و هدف آن را صدور دستور توقیف اموال متهم به میزان ضرر و زیان‌های وارده به شاکی قرار داده است تا بتوان با صدور دستوری البته به نحو موقت به میزان ضرر و زیان‌های وارده به شاکی و به منظور حفظ منافع و استیفای حقوق او پس از صدور حکم اقدام نمود. از نوآوری‌های قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ پیش‌بینی صدور قرار تأمین خواسته علیه اشخاص حقوقی است، به نحوی که مقنن در این قانون، موضوع تأمین خواسته علیه اموال شخص حقوقی را در دعوای کیفری مورد تصویب قرار داده و در ماده ۶۹۱ مقرر داشته است؛ «در صورت توجه اتهام به شخص حقوقی صدور قرار تأمین خواسته طبق مقررات این قانون بلامانع است». با دقت در متن ماده بدیهی است در صدور این قرار و در راستای تضمین حقوق بزه دیده و جبران ضرر و زیان مادی و معنوی وی، رعایت مقررات عمومی قانون آیین دادرسی کیفری (مواد ۱۰۷ الی ۱۱۳) نیز ضروری است. پژوهش حاضر باهدف شناسایی چالش‌های حمایت از بزه‌دیدگان جرائم اشخاص حقوقی از طریق پیش‌بینی قرار تأمین خواسته و توقیف اموال این اشخاص و با روش توصیفی تحلیلی و بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای به دنبال یافتن پاسخی مناسب برای این پرسش است که آیا مقررات جاری می‌توانند به نحو مکفی تضمین‌هایی را در راستای حمایت مالی از بزه‌دیدگان جرائم اشخاص حقوقی از رهگذر صدور قرار تأمین خواسته برقرار نماید یا خیر؟ در آیین دادرسی کیفری اشخاص حقوقی و مقررات فعلی، اجرای این قرار در خصوص برخی از اشخاص حقوقی چون شهرداری‌ها و نهادهای دولتی با چالش‌های جدی مواجه هستیم. این قبیل اشخاص حقوقی از یکسری امتیازات و حمایت‌های قانونی برخوردار هستند که توقیف اموال آنها را با مشکلاتی مواجه می‌کند. به نظر می‌رسد در عمل نیز این قبیل موارد می‌تواند سبب تضییع حق بزه‌دیدگان جرایم اشخاص حقوقی گردد.

۱. مبانی، ضرورت و انواع حمایت از بزهدیدگان اشخاص حقوقی

با توجه به گسترش قابل توجه فعالیت انواع شخص حقوقی و ارتکاب جرایم روز افزون توسط اشخاص مذکور، پرداختن به مبانی و ضرورت حمایت از بزهدیدگان این اشخاص امری ضروری است. به طوری که بتوان در سایه این حمایت‌ها، اشخاص حقوقی مجرم را وادار به جبران خسارت بزهدیدگان به طرق مقتضی نمود. در ادامه بحث مبانی، ضرورت و انواع این حمایت‌ها را در خصوص بزهدیدگان جرایم اشخاص حقوقی مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱.۱. مبانی و ضرورت حمایت از بزهدیدگان جرائم اشخاص حقوقی

امروز نقش و اثرگذاری اشخاص حقوقی در جوامع مختلف امری انکارناپذیر است، فعالیت بسیاری از این اشخاص در کنار خدمات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی قابل توجهی که دارند به نحوی است که می‌تواند از جهات مختلف سبب بزه دیدگی بسیاری از اشخاص حقیقی شود. آنچه مسلم است برخی از اشخاص حقوقی، به واسطه موقعیت و جایگاه و حتی نوع فعالیتی که دارند از حمایت‌های لازم قانونی و اداری برخوردار هستند. بدیهی است در صورت تحقق رفتار مجرمانه، توسط این اشخاص، بزهدیدگان آنها، در احقاق حق خود با چالش‌ها و موانع متعددی روبه‌رو خواهند شد و این موانع در مواردی چنان جدی است که حتی تضییع حقوق بزهدیدگان جرایم اشخاص حقوقی را نیز به دنبال خواهد داشت. این موانع و چالش‌ها گاهی تقنینی است و گاه موانعی است که در فرایند دادرسی پیش پای بزهدیدگان قرار می‌گیرد. نابرابری قدرت اقتصادی بزه‌کار و بزهدیده، فقدان جرم‌انگاری توسط قانون‌گذار، نبود مقررات دادرسی مناسب و کافی، مشکلات ناشی از کشف جرم، بی‌اطلاعی از بزه دیدگی، و دشواری اثبات رابطه علیت بین زبان‌های وارده و رفتار شخص حقوقی از عمده مشکلات بزهدیدگان جرایم اشخاص حقوقی است و تا زمانی که این مشکلات باقی است، احقاق حق بزهدیدگان و حمایت کافی از آنها به صورت کامل محقق نخواهد شد (Chegini & Kazemi, 2021:198).

عمده اشخاص حقوقی برای منافع مالی و سودآوری تشکیل می‌گردند و در این زمینه نیاز به حضور فعال و رقابت با سایر اشخاص حقوقی دارند، این فعالیت در سایه داشتن اموال و پشتوانه مالی امکان پذیر است. لذا چنانچه مراجع قضایی در اجرای قرار تأمین خواسته امکان توقیف اموال شخص حقوقی اعم از وجه نقد، حساب بانکی و سایر دارایی‌های او را داشته باشد این اقدام هم می‌تواند در راستای پیشگیری از جرم این اشخاص مفید باشد و هم می‌تواند در زمینه حمایت از بزهدیدگان این اشخاص تأثیر بالایی داشته باشد چرا که در صورت توقیف اموال شخص حقوقی، این شخص از برخی فعالیت‌های محروم خواهد شد و در راستای جلوگیری از این موضوع به احقاق حقوق بزهدیدگان خود خواهد پرداخت، لیکن قانون‌گذار با تصویب قوانین مختلف، برخی از اشخاص حقوقی را از فرایند توقیف اموال حداقل برای مدت‌زمان نسبتاً طولانی مستثنا نموده و همین موضوع نیز در عمل سبب عدم امکان صدور قرارهای مفیدی چون تأمین خواسته نسبت به اموال این اشخاص خواهد شد. با این اوصاف بدیهی است در جامعه ما قدرت اشخاص حقیقی در مقایسه با اشخاص حقوقی در کفه برابر ترازوی عدالت قرار نگرفته و مسلماً بزهدیدگان این اشخاص نیازمند برخورداری از حمایت‌های قانونی لازم خواهند بود.

آثار بزه دیدگی در جرایم اشخاص حقوقی با جرایم اشخاص حقیقی می‌تواند متفاوت باشد. به نحوی که معمولاً بزهدیدگان جرایم اشخاص حقوقی به صورت گروهی مورد بزه دیدگی قرار می‌گیرند و بدیهی است نظام حقوقی کشور بایست حمایت‌های قانونی لازم را از این اشخاص به عمل آورد. به عنوان نمونه در آلودگی هوا توسط کارخانه و تولیدی‌هایی که سبب آلوده شدن هوا یا محیط‌زیست می‌شوند ممکن است تعداد زیادی از مردم یک منطقه مسکونی به دلیل ابتلا به بیمارهای تنفسی به صورت مستقیم یا غیرمستقیم مورد بزه دیدگی قرار گیرند و یا در تخریب محیط‌زیست توسط اشخاص حقوقی، چون شرکت‌های ساختمانی، راه‌سازی یا جاده کشی بسیاری از افراد ممکن است مورد بزه دیدگی واقع شوند لذا به نظر می‌رسد تعداد بزهدیدگان در رفتارهای مجرمانه اشخاص حقوقی در مقایسه با بزهدیدگان جرایم اشخاص حقیقی بیشتر است بنابراین حمایت از این بزهدیدگان موضوعی جدی و غیرقابل انکار است. علاوه بر این موضوع مواردی دیگری چون دشواری اثبات در خصوص رابطه علیت بین رفتار شخص حقوقی و بزه دیدگی قربانیان جرایم این اشخاص خود عامل دیگری در ضرورت حمایت از این قبیل بزهدیدگان است. در برخی از کشورها

مانند فرانسه، در جهت کمک مالی و غیرمالی به بزه دیدگان، کمیسیون‌هایی تحت عنوان کمیسیون جبران خسارت وجود دارد که به منظور برآوردن سریع نیازها و احتیاجاتی که به طور مستقیم با خسارات وارد شده ارتباط دارند سازماندهی شده است از لحاظ حقوقی نیز بزه دیدگان توسط انجمن‌هایی که هدف آنها کمک و همراهی بزه دیدگان است مورد مساعدت قرار می‌گیرند (Kurdalivand, 2009: 135)

به نظر می‌رسد جای این قبیل مؤسسات در نظام حقوقی ایران خالی و یا در نهایت بسیار کم‌رنگ است، در حقوق داخلی متولیان امر در حوزه تقنین و اجرا بایست در زمینه، ارتقا و جایگاه وضعیت بزه دیدگان اشخاص حقوقی تدابیر و راهبردهای لازم را در نظر بگیرند و زمینه برخورداری بزه دیدگان اشخاص حقوقی از حمایت‌های لازم را پیش‌بینی نمایند، بدیهی است در حال حاضر، اشخاص حقوقی خصوصاً اشخاص حقوقی بزرگ که معمولاً دارای شعب و نمایندگی‌هایی نیز در سطح جامعه می‌باشند، دارای وضعیت مساعد اقتصادی هستند و در زمینه مباحث حقوقی از خدمات حقوقی ارائه شده مشاوران حقوقی و وکلای دادگستری برخوردار می‌باشند لیکن دسترسی بزه دیدگان این اشخاص به این قبیل خدمات و حمایت‌ها غالباً محدود بوده و حتی در خیلی از موارد هیچ‌گونه خدمات حقوقی به آنها ارائه نخواهد شد لذا در رفع این موضوع ضروری است نهادهای قانون‌گذاری، اجرایی و حتی قضایی جامعه، حمایت‌های خاص خود را از این قبیل بزه دیدگان به عمل آورند.

۱.۲. انواع حمایت از بزه دیدگان جرایم اشخاص حقوقی

بزه دیده شناسی به دو رویکرد بزه دیده شناسی علمی و بزه دیده شناسی حمایتی قابل تقسیم است. بزه دیده شناسی حمایتی که از آن به عنوان بزه دیده شناسی حمایت محور نیز نام برده می‌شود با تأکید بر رسمیت یافتن حقوق مشخصی برای بزه دیدگان، حمایت همه جانبه از بزه دیده را دنبال می‌کند (Shahideh, 2014: 23) بزه دیدگان جرایم اشخاص حقوقی به وسعت رفتار ارتكابی مجرمانه گسترده هستند لذا هر تدبیری که برای حمایت از بزه دیدگان جرایم اشخاص حقوقی در نظر گرفته می‌شود باید به نحوی باشد که همه این بزه دیدگان را مورد حمایت قرار دهد (Parsai & others, 2021: 13)

از نظر حقوقی و جرم‌شناسی در خصوص بزه دیدگان جرایم اشخاص حقوقی می‌توان حمایت‌های متعددی از جمله حمایت‌های کیفری، مالی، پزشکی، عاطفی و حیثیتی، حمایت شکلی (آیین دادرسی مدار) و اجتماعی را به عمل آورد. اندیشه حمایت از بزه دیدگان، پس از جنگ جهانی دوم تحت عناوین گوناگونی همچون «حق مطالبه ضرر و زیان در ضمن طرح دعوای کیفری و جبران خسارت بزه دیده» وارد حقوق موضوعه شد (Jalali and Mousavi, 2016: 76) اقدامات برخی دانشمندان نقش مؤثری در گسترش جنبش حمایت از بزه دیدگان داشت و موجب گردید که بنایان مکتب دفاع اجتماعی به رهبری مارک آنسل به تقویت، تداوم و غنی سازی طرح حمایت از بزه دیده بپردازند.

مارک آنسل در این زمینه می‌نویسد: «نتیجه منطقی این افکار در توجه به تضمین هر چه بیشتر حقوق زیان دیده از جرم و تأمین مؤثر جبران خسارت از وی، متجلی می‌شود؛ چه در واقع، شکایت قانونی زیان دیده علیه مجرم که اغلب اوقات نیز معسر است آن هم در صورت امکان دست‌یابی به وی، برای جبران خسارت کافی نیست. بدین جهت است که قانون‌گذاران در کشورهای مختلف به اتخاذ تدابیر گوناگون و مؤثر برآمده‌اند که در اینجا به عنوان نمونه می‌توان به بیمه اجباری رانندگان اتومبیل اشاره نمود. بعدها برخی از کشورها با ایجاد یک بخش ویژه مددکاری و امکان طرح دعوای زیان دیده از جرم علیه دولت یا یک نهاد دولتی، امکان جبران خسارت واقعی مجنی علیه را فراهم ساخته‌اند» (Kohzadi Basri, 2018: 3) تحولات قوانین جزایی بسیاری از کشورها در جهت حمایت از بزه دیده و تأسیس سازمان‌ها و انجمن‌های خیریه، مؤید اوج شکوفایی و موفقیت جنبش‌های حمایت از بزه دیده است. طبق تحلیل یکی از اندیشمندان، این قانون مداخله بزه دیدگان را در دعوای کیفری و تسهیل و جبران خسارت آنان را بخصوص با توسعه موارد اخذ خسارت و ساده کردن آیین دادرسی تضمین کرده است.

لذا در میان انواع اقدامات حمایتی که در خصوص این قبیل بزه دیدگان می‌توان انجام داد، حمایت مالی ساده‌ترین و برجسته‌ترین گونه حمایتی است. حمایت مالی ترجمان جبران خسارت مادی از راه‌هایی مانند، برگرداندن مال، پرداخت پول یا

هزینه‌هایی که بزه دیده به دنبال رویداد جرم متحمل شده و نیز پرداخت غرامت از گذر دولت است (Raijian Asli, 2011:86). در همین خصوص و در جهت حمایت از بزهدیدگان جرایم اشخاص حقوقی، نظام تقنینی ایران با پیش‌بینی صدور تأمین خواسته علیه شخص حقوقی مرتکب جرم و امکان توقیف اموال او در راستای جبران خسارت بزهدیدگان جرایم آنها، سعی در حمایت مالی از بزهدیدگان این قبیل جرایم داشته است. و از طریق نوعی دیگری از حمایت یعنی حتمیت شکلی یا آیین دادرسی مدار در ماده ۶۹۱ قانون آیین دادرسی کیفری پیش‌بینی شده است. قانون‌گذار با پیش‌بینی این ماده تلاش نموده حمایت مالی خود از بزهدیدگان جرایم اشخاص حقوقی را نشان دهد، هرچند این حمایت با موانع تقنینی و اجرایی متفاوتی روبرو است.

۲. تأمین خواسته در امور کیفری؛ ضرورت و قلمرو

در مفهوم حقوقی تأمین خواسته به معنای حفظ کردن و در امنیت قرار دادن خواسته است، بدین معنی که خواهان در دعاوی حقوقی و شاکی در دعاوی کیفری می‌تواند با بازداشت خواسته دعوا و بازداشت ضرر و زیان ناشی از جرم، آن را در امنیت قرار دهند به طوری که نه تنها از نقل و انتقال آن به وسیله طرف مقابل جلوگیری کنند بلکه از دسترسی سایر بستانکاران نیز خارج شود. تأمین خواسته نه تنها خواسته را به شیوه مذکور حفظ می‌کند بلکه معمولاً مالک اموال را از به‌کارگیری اموال بازداشت شده (اموال منقول و وجوه نقد) محروم می‌نماید و در نتیجه انگیزه او را در تأخیر ادای حق طلبکار به حداقل می‌رساند و از همان ابتدا مدیون را تسلیم به سازش یا تن دادن به خواسته طرف مقابل می‌نماید (Kabirabadi, 2019:81). در تعریفی دیگر، تأمین خواسته از نظر حقوقی عبارت است از تضمینی که مدعی قبل از صدور حکم به نفع خویش، از اموال مدعی علیه از طریق دادگاه می‌خواهد (Khaleghi, 2013:214) بدین ترتیب تأمین خواسته ابزار مفیدی است که همزمان با تعقیب کیفری متهم، مقدمات لازم جهت جبران ضرر و زیان ناشی از جرم ارتكابی علیه شاکی خصوصی را فراهم می‌کند.

موضوع اصلی دادرسی کیفری، فرایند رسیدگی و تعقیب کیفری جرایم می‌باشد. در واقع دعوی عمومی ناشی از جرم، کارکرد و وظیفه اصلی قوانین دادرسی کیفری و مراجع مرتبط با آن را تشکیل می‌دهد اما در کنار آن و باهدف جبران زیان‌های مادی و معنوی وارده به بزه دیده، قانون‌گذار به صورت استثنایی رسیدگی به دعوی خصوصی ناشی از جرم را نیز در صلاحیت مرجع کیفری قرار داده تا زیان دیده جرم از این طریق بتواند ضرر و زیان مادی و معنوی خود را از مرتکب مطالبه نماید (۲۱: ۲۰۱۰ Aubert). از آنجا که مرتکب می‌تواند با اقدامات مختلفی سبب تضییع حقوق بزه دیده در جرایم مختلف شود، قانون‌گذار در راستای پیشگیری از این موضوع صدور قرار تأمین خواسته را پیش‌بینی نموده تا با ایمن کردن خواسته شاکی، اقدامی درحفظ و نگهداری آن به عمل آورد. لذا در این قسمت از پژوهش به ضرورت و قلمرو تأمین خواسته کیفری پرداخته می‌شود.

۲.۱. ضرورت صدور قرار تأمین خواسته در امور کیفری

در دعاوی کیفری به منظور جلوگیری از تضییع حقوق بزه دیده این امکان برای بزه دیده به‌عنوان شاکی پیش‌بینی شده است که از مرجع تحقیق بخواهد تا در این خصوص اقدامات و تمهیدات لازم را به عمل آورد. یکی از موضوعات مهم در دادرسی کیفری که برای بزهدیدگان یا زیان دیدگان جرم از اهمیت بالایی برخوردار است، جبران ضرر و زیان‌های ناشی از جرم است (Stefani, 2019: 150). به نحوی که اصولاً یکی از دلایل مراجعه شاکی خصوصی به دادسرا، و طرح شکایت کیفری به طرفیت متهم، جبران ضرر و زیان وارده به وی و احقاق حقوق مالی (اعم از خسارت وارده به اموال، دیه، منافع ممکن الحصول و خسارت معنوی) است. به همین جهت ابزاری لازم است که همزمان با تعقیب کیفری متهم، مقدمات لازم جهت جبران ضرر و زیان ناشی از جرم ارتكابی علیه شاکی خصوصی نیز فراهم گردد. این ابزار تحت عنوان تأمین خواسته مورد شناسایی قانون‌گذار قرار گرفته و در دعاوی کیفری نیز امکان درخواست و اجرای آن تحت عنوان قرار تأمین خواسته فراهم شده است (Kazemi, 2021:207). قانون‌گذار در راستای تحقق این موضوع، برای شاکی امکانی را فراهم نموده است که در کنار دعوی کیفری، ضررهای ناشی از جرم را نیز با تقدیم دادخواست در جریان دعوی کیفری مطالبه نماید. جهت تحقق این امر قانون‌گذار امکان صدور قرار تأمین خواسته در دادسرا و دادگاه را

پیش‌بینی نموده و هدف آن را صدور دستور توقیف اموال متهم به میزان ضرر و زیان‌های وارده به شاکی، قرارداد داده تا بتوان با صدور دستور موقت به میزان ضرر و زیان‌های وارده شاکی در جهت حفظ منافع و استیفای حقوق او پس از صدور حکم اقدام نمود. در فرایند دادرسی کیفری از زمانی که شاکی اقدام به شکایت کیفری می‌نماید تا صدور حکم لازم‌الاجرا معمولاً مدت زمان طولانی سپری می‌شود که این فرصت می‌تواند متشاکی بی‌حسن نیت را در موقعیتی قرار دهد تا با جابجایی اموال منقول و وجوه نقد و نقل و انتقال اموال خویش، اجرای حکمی را که شاکی با صرف وقت و هزینه‌های قانونی به دست آورده دشوار نموده یا حتی غیرممکن نماید. این موضوع در خصوص اشخاص حقوقی که قدرت اقتصادی بیشتری نسبت به بزه‌دیدگان خود دارند و علاوه بر آن به واسطه دسترسی بیشتر به اشخاص مطلع از مباحث حقوقی چون مشاوران و نمایندگان خود، و همچنین موقعیت اجتماعی و خاصی که در جامعه دارند بیشتر قابل تصور است. مضافاً اینکه با توجه به اینکه رسیدگی به جرایم اشخاص حقوقی، با توجه به پیچیدگی‌ها و ماهیت جرایم ارتكابی آنها معمولاً زمان طولانی را به خود اختصاص می‌دهد، محتمل است این اشخاص قبل یا در فرایند دادرسی کیفری، به طرق مختلف ارادی یا قهری منحل شده، یا با سایر اشخاص حقوقی ادغام، یا به شخص حقوقی دیگری تبدیل شوند، که هر کدام از این تغییرات که در ساختار و ماهیت شخص حقوقی اتفاق می‌افتد، در فرایند دادرسی علیه شخص حقوقی من جمله، احضار، تبیین اتهام، تحقیقات مقدماتی و حتی صدور قرار تأمین خواسته علیه اموال شخص حقوقی و جبران ضرر و زیان وارده به بزه‌دیدگان این اشخاص تأثیر خاص خود را خواهد داشت (Kazemi & Chegini, 2021:255). علاوه بر این، طولانی بودن مدت مزبور می‌تواند موجب شود اموالی که در زمان اقامه دعوی موجود بوده و در اختیار طرف مقابل بوده است تا زمان اجرای حکم، با تعدی و تفریط وی، پیش آمدهای قهری یا سایر مواردی چون ورشکستگی اشخاص حقوقی، ناقص یا معیوب شده و در نتیجه ارزش واقعی خود را از دست داده یا نابود شود و یا تعلق حق دیگران قرار گیرد. لذا قانون‌گذار در جهت حفظ حقوق شاکی از رویدادهای مزبور، قراردادهایی را پیش‌بینی نمود، که یکی از مهمترین آنها «تأمین خواسته است.» (Shams, 2007:426). قانون‌گذار با پیش‌بینی این قرار تلاش نموده است اقدامات خاصی را در جهت حفظ حقوق مادی زیان دیدگان جرم به عمل آورد تا در سایه آن بزه‌دیدگان جرایم مختلف بتوانند به حقوق از دست رفته خود دست یابند.

۲.۲. قلمرو قرار تأمین خواسته در امور کیفری

مطابق با ماده ۱۰ قانون آیین دادرسی کیفری «بزه دیده شخصی است که از وقوع جرم متحمل ضرر و زیان می‌گردد و چنانچه تعقیب مرتکب را درخواست نماید «شاکی» و هرگاه جبران ضرر و زیان وارده را مطالبه نماید «مدعی خصوصی» نامیده می‌شود. همچنین مطابق با نظر مشورتی شماره ۷/۹۴/۱۲۵۰ مورخ ۱۳۹۴/۰۵/۱۹ اداره کل حقوقی قوه قضائیه، مدعی خصوصی شخصی است که از وقوع جرم متحمل ضرر و زیان گردیده و به واسطه شکایت از مرتکب جرم، ضرر و زیان وارده را نیز مورد مطالبه قرار داده است. به موجب ماده مذکور و نظریه مشورتی ارائه شده و همچنین ماده ۱۰۷ قانون آیین دادرسی کیفری ضرر و زیان‌های قابل مطالبه ضرر و زیان‌های مادی است که در نتیجه ارتکاب جرم حاصل شده است و همچنین منافی است که ممکن الحصول بوده و در اثر ارتکاب جرم، مدعی خصوصی از آن محروم و متضرر شده است. در امور کیفری تأمین خواسته با درخواست شاکی است، مقنن از ماده ۱۰۷ لغایت ۱۱۳ ق.آ.د.ک به بحث تأمین خواسته پرداخته است. در دعاوی کیفری به منظور پیشگیری از تضییع حقوق بزه دیده این امکان به شاکی داده شده است که، از مرجع تحقیق بخواهد که برای تضمین اخذ ضرر و زیان ناشی از جرم قرار تأمین خواسته صادر نماید، با توجه به ماده ۱۰۷ ق.آ.د.ک شاکی می‌تواند تأمین ضرر و زیان خود را از بازپرس درخواست نماید، در صورتی که درخواست شاکی مبتنی بر ادله قابل قبول باشد، بازپرس مکلف به صدور قرار تأمین خواسته است،^۱ بنابراین در امور کیفری برخلاف امور حقوقی، صدور قرار تأمین خواسته نیازی به تودیع خسارت احتمالی از جانب شاکی ندارد، نکته‌ای که در تبصره ماده ۱۰۷ به آن اشاره شده است این است که چون مقام قضایی در هنگام صدور قرار تأمین کیفری برای متهم، باید به بزه دیده و

۱. ماده ۱۰۷ ق.آ.د.ک

خسارت‌های او توجه کند و قرار تأمینی مثل وثیقه یا کفالت صادر کند لذا در صورتی که بازپرس قبلاً با صدور قرار تأمین خواسته اموال متهم را توقیف کرده باشد باید هنگام صدور قرار تأمین خواسته، این موضوع را مدنظر داشته باشد. مضافاً اینکه صدور قرار تأمین خواسته به درخواست شاکی خصوصی مستلزم گرفتن تأمین از وی نمی‌باشد و اجرای قرار تأمین خواسته صادره از مراجع کیفری نیز توسط مأمورین واحد اجرای احکام به ترتیبی است که در ق.آ.د.م پیش‌بینی شده است.^۱

مطابق با ماده ۱۰۷ ق.آ.د.ک شاکی می‌تواند جبران تمام ضرر و زیان‌های مادی و معنوی و منافع ممکن الحصول ناشی از جرم را مطالبه کند. در این صورت تأمین خواسته او ممکن است ضرورت داشته باشد تا از اقدام متهم به انتقال اموال خود و تضییع حق زیان دیده از جرم جلوگیری به عمل آید.

در این صورت در اجرای ماده ۱۰۸ قانون آیین دادرسی کیفری اگر خواسته عین معین باشد، عین آن و در غیر این صورت یا زمانی که عین معین بوده اما توقیف آن ممکن نباشد بازپرس معادل مبلغ ضرر و زیان شاکی از سایر اموال و دارایی‌های متهم توقیف می‌کند.^۲ قرار تأمین خواسته در امور کیفری از جمله قرارهایی است که به محض ابلاغ اجرا خواهد شد و حتی ممکن است در صورتی که بازپرس تشخیص دهد تأخیر در اجرا ممکن است سبب تضییع حق شاکی شود یا در صورتی که ابلاغ قرار تأمین خواسته ممکن نباشد، مطابق با ماده ۱۰۹ قانون آیین دادرسی کیفری قرار تأمین ابتدا اجرا خواهد شد و سپس به مخاطب ابلاغ می‌شود و این موضوع صرفاً به اطلاع دادستان نیز رسیده می‌شود. در دعوی کیفری چنانچه مطالبه خواسته شاکی نیاز به ارائه دادخواست داشته باشد، شاکی مکلف است تا قبل از ختم دادرسی دادخواست خود را مبنی به مطالبه ضرر و زیان ناشی از جرم به دادگاه کیفری صادرکننده قرار تأمین خواسته تقدیم نماید در غیر این صورت به درخواست متهم از قرار تأمین خواسته رفع اثر خواهد شد.^۳ همچنین چنانچه به هر دلیل از جهت قانونی تعقیب متهم موقوف یا به هر دلیل قرار منع تعقیب متهم صادر شود و یا پرونده مختومه شود پس از قطعی شدن رأی و اجرای آن از قرار تأمین خواسته رفع اثر خواهد شد.^۴

درخواست تأمین خواسته علیه شخص حقوقی را هم می‌توان در زمان طرح شکایت و هم می‌توان در مرحله جریان تحقیقات مقدماتی و هم در جریان دادرسی ارائه نمود تا دادگاه نسبت به توقیف اموال شخص حقوقی اقدام نماید لیکن بدیهی است پذیرش چنین درخواستی نیازمند ارائه ادله لازم می‌باشد به نحوی که این ادله مقام قضایی را مجاب نماید که حقوق شخص زیان دیده جرم در اثر فعالیت و اقدامات شخص حقوقی در حال تضییع است و در پیشگیری در این زمینه مقام قضایی اقدام به صدور قرار تأمین خواسته نماید. مطابق با ماده ۱۰۷ ق.آ.د.ک مقرر می‌دارد: «شاکی می‌تواند تأمین ضرر و زیان خود را از بازپرس بخواهد هرگاه این تقاضا مبتنی بر ادله قابل قبول باشد، بازپرس قرار تأمین خواسته صادر می‌کند.» با توجه به ماده مذکور مرجع درخواست قرار تأمین خواسته بازپرس است اما باید یادآور شد که قانون‌گذار در این ماده در بیان یک حکم کلی بوده است و از آنجایی که در این موارد تحقیقات مقدماتی را دادستان شخصاً یا دادیار از طرف او انجام دهد، افراد مذکور هم حق صدور قرار تأمین خواسته را خواهند داشت (Zinati, 2017:48). مضافاً اینکه میزان قرار تأمین خواسته بر مبنای ادله و مدارک ارائه شده مدعی، به میزان خسارت احتمالی خواهد بود. اگر اموال شخص حقوقی از نظر میزان، کفایت تأمین خواسته صادره را داشته باشد به میزان قرار تأمین از اموال شخص حقوقی توقیف خواهد شد و اگر مبلغ قرار بیش از سرمایه شخص حقوقی باشد تا میزان دارایی شخص حقوقی توقیف خواهیم کرد اما این امر دلیلی بر صدور حکم ورشکستگی شخص حقوقی نخواهد شد چرا که هنوز مجرمیت شخص حقوقی ثابت نشده است و ممکن است در خاتمه دادرسی حکم به برائت شخص حقوقی صادر گردد.

۱. ماده ۱۰۹ ق.آ.د.ک

۲. ماده ۱۰۸ ق.آ.د.ک

۳. ماده ۱۱۲ ق.آ.د.ک

۴. ماده ۱۱۳ ق.آ.د.ک

۳. تأمین خواسته و آثار آن علیه اموال شخص حقوقی

در مقابله با رفتارهای مجرمله و در حمایت از بزه‌دیدگان این قبیل رفتارها قوانین و مقررات کیفری در زمان کیفرگذاری و جرم انگاری باید به گونه‌ای وضع شوند که با پاسخ مناسب و تضمینات کافی سیاست‌گذاران همگرایی داشته باشد بنابراین اگر رفتار بر اساس قوانین کیفری جرم انگاری شود اما در خصوص آن رفتار پاسخ و تضمین مناسب در نظر گرفته نشود و یا اینکه تدابیر لازم در جهت جبران رفتار ارتكابی مانند جبران خسارت و تأمین حقوق بزه دیده انجام نگیرد بدون تردید قانون کیفری از کارآمدی لازم برخوردار نخواهد بود (Sabouripour and Mousavi, 2023:75)

قانون‌گذار با پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و پیش‌بینی دادرسی کیفری افتراقی برای این اشخاص با در نظر گرفتن ماده ۶۹۱ قانون آیین دادرسی کیفری بر این هدف بوده است تا با امکان توقیف اموال شخص حقوقی مرتکب جرم، در زمینه حمایت از بزه‌دیدگان جرایم این اشخاص و در جهت جبران خسارت این افراد اقدام لازم را پیش‌بینی نماید. لذا در خصوص اشخاص حقوقی قانون آیین دادرسی کیفری به صراحت ضمن امکان صدور قرار تأمین خواسته علیه اموال شخص حقوقی توقیف اموال این اشخاص را در راستای جبران ضرر و زیان‌های ناشی از جرم و استیفای حقوق بزه دیده امکان‌پذیر دانسته است. ماده ۶۹۱ ق.آ.د.ک مقرر می‌دارد: «در صورت توجه اتهام به شخص حقوقی، صدور قرار تأمین خواسته طبق مقررات این قانون بلامانع است». درباره صدور قرار تأمین خواسته علیه شخص حقوقی ذکر این نکته ضروری است که مطابق ماده ۱۰۹ قانون آیین دادرسی کیفری «صدور» این قرار برای اشخاص حقوقی تابع مقررات دادرسی کیفری بوده اما «اجرای» آن بر مبنای رویه قانون اجرای احکام مدنی انجام می‌شود.

برای صدور قرار تأمین خواسته علیه شخص حقوقی کافی است اولاً توجه اتهام به شخص حقوقی موجه به نظر برسد و علاوه بر آن در اجرای ماده ۱۰۷ ق.آ.د.ک شاکی تأمین ضرر و زیان خود را از طریق مراجع قضایی از شخص حقوقی مطالبه نماید و ثانیاً تقاضای شاکی مبتنی بر ادله قابل قبول باشد یعنی رفتاری مغایر قانون از طرف شخص حقوقی ارتكاب پیدا کرده باشد که در اثر آن رفتار، ضرر و زیانی به شاکی وارد شده است (Hosseinpour, 2009:16). لازم به ذکر است مطابق با نظریه مشورتی شماره 7/1402/1090 مورخ ۱۴۰۲/۱۲/۲۲ اداره کل حقوقی قوه قضائیه در صورت وجود پرونده در جرایم بدون شاکی خصوصی که علیه اشخاص حقوقی مطرح می‌شود، از آنجا که هدف از صدور قرار تأمین خواسته کیفری جبران خسارات مالی و ضرر و زیان ناشی از جرم است، صدور این قرار در جرایمی که فاقد حیثیت خصوصی موضوع بند ب ماده ۸ و ۹ قانون آیین دادرسی کیفری است، بدون وجود مدعی خصوصی و درخواست او علیه شخص حقوقی منتفی است.

همچنین با استناد به نظر مشورتی شماره 7/97/2782 مورخ ۱۳۹۷/۱۰/۱۲ اداره کل حقوقی قوه قضائیه، علاوه بر اینکه شاکی می‌تواند جبران ضرر و زیان ناشی از جرم را در قالب قرار تأمین خواسته از شخص حقوقی مطالبه کند، در جرایم ارتكابی موجب دیه نیز هرگاه تقاضای شاکی مبتنی بر ادله قابل قبول باشد، در اجرای ماده ۶۹۱ قانون آیین دادرسی کیفری صدور قرار تأمین خواسته علیه شخص حقوقی امکان پذیر خواهد بود.

بنابراین چنانچه بزه‌دیدگان اشخاص حقوقی علیه این شخص اقدام به شکایت نماید و ادله و مدارک ارائه‌شده از طرف شاکی برای توجه اتهام به شخص حقوقی کفایت نموده و سبب اقناع بازپرس شود، می‌توان قرار تأمین خواسته نسبت به اموال شخص حقوقی را صادر کرد. در این حالت اگر موضوع خواسته عین معین باشد همان عین معین از اموال شخص حقوقی توقیف خواهد شد و اگر توقیف عین معین امکان‌پذیر نباشد به همان میزان از سایر اموال شخص حقوقی توقیف می‌گردد.

صدور قرار تأمین خواسته نسبت به اشخاص حقوقی مختلف آثار متفاوتی را به‌جای خواهد گذاشت لذا آثار این قرار را در اشخاص حقوقی حقوق خصوصی و اشخاص حقوقی عمومی مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۳.۱. تأمین خواسته نسبت به اموال اشخاص حقوقی خصوصی

آثار تأمین خواسته نسبت به اشخاص حقوقی خصوصی را می‌توان در دو حالت نسبت به اموال منقول و غیرمنقول مورد بررسی قرارداد؛ چنانچه شاکی جرم تقاضای توقیف اموال منقول شخص حقوقی خصوصی را مثل توقیف خودرو، وسایل و حساب‌های بانکی را داده باشد، با توجه به اینکه تأمین خواسته در امور کیفری در مرحله اجرا تابع ق.آ.د.م می‌باشد لذا شرط لازم برای توقیف آن است که محکوم‌علیه یا متشاکی نسبت به اموالی که از طرف شاکی درخواست توقف آن داده شده است، استیلا و سلطه داشته باشد اعم از اینکه استیلا نامبرده بر آن اموال بالمباشره، یا به وسیله دیگری باشد به‌عنوان نمونه همین که اموالی مثل خودرو یا حساب‌های بانکی شخص حقوقی خصوصی به نام آن شخص یا در تصرف آن شخص حقوقی باشد امکان تأمین آنها وجود خواهد داشت. اگر مالی که درخواست توقیف آن داده شده است در اختیار شخص ثالثی باشد، دایره اجرا از توقیف آن به‌عنوان مال محکوم‌علیه ممنوع است. البته ممکن است مال منقول در تصرف شخصی غیر از محکوم‌علیه باشد که با وجود شرایطی توقیف آن به‌عنوان مال محکوم‌علیه ممکن است، مثل مواردی که متصرف نسبت به آن ادعای مالکیت نداشته باشد یا متصرف مال را متعلق به محکوم‌علیه معرفی کند.^۱ در خصوص توقیف اموال غیرمنقول شخص حقوقی خصوصی رویه چنین است که پس از درخواست شاکی در مرحله قبل از صدور حکم و یا درخواست محکوم‌له پس از قطعیت حکم، قسمت اجرا توقیف مال غیرمنقول را با ذکر شماره و پلاک و مشخصات ملک به طرفین و اداره ثبت اعلام می‌کند.^۲ و مأمورین اجرا نسبت به توقیف آن مال اقدام خواهند کرد و چنانچه مال غیرمنقول سابقه ثبتی نداشته باشد توقیف آن در صورتی ممکن است که شخص حقوقی در آن تصرف مالکانه داشته باشد یا به موجب حکم نهایی مالک شناخته شده باشد.

۳.۲. تأمین خواسته نسبت به اموال اشخاص حقوقی عمومی

وقتی بحث در خصوص اشخاص حقوقی خصوصی مطرح می‌شود طبیعتاً منظور اشخاصی هستند که خدمات عمومی ارائه می‌دهند و اهداف اصلی آنها نه تنها انتفاعی نیست بلکه خدمات عمومی است. در این میان دولت و زیرمجموعه‌های آن نمونه بارز شخص حقوقی عمومی است و نهادهای دولتی، شرکت‌های دولتی و هر شخص حقوقی و شرکتی که بیش از ۵۰ درصد از سرمایه آن متعلق به دولت باشد می‌تواند زیر مجموعه دولت قرار گیرد.

در بحث تأمین خواسته و توقیف اموال نسبت به اشخاص حقوقی خصوصی خصوصاً دولت و شهرداری‌ها رویه محاکم ایران در مقایسه با توقیف اموال اشخاص حقوقی خصوصی متفاوت است. چرا که با تصویب بعضی از قوانین از طرف قانون‌گذار امکان توقیف و تأمین اموال اشخاص حقوقی عمومی مثل دولت و شهرداری امکان‌پذیر نیست و چنانچه این اشخاص مرتکب جرمی شوند و شاکی درخواست تأمین خواسته نسبت به این اشخاص را داشته باشد، قاضی نمی‌تواند نسبت به اموال این اشخاص اقدام به صدور قرار تأمین خواسته نماید. به عبارت دیگر توقیف اموال اشخاص حقوقی عمومی از قبیل سازمان‌های دولتی و شهرداری‌ها تحت ضوابط و مقررات خاص خود بوده و مطابق مقررات قانون اجرای احکام مدنی انجام نمی‌پذیرد (Kazemi, 2021:208) به دیگر سخن صدور قرار تأمین خواسته و در ادامه توقیف اموال اشخاص حقوقی خصوصی عمومی علی‌الخصوص دولت و زیر مجموعه آن و همچنین شهرداری‌ها در رویه قضایی در مقایسه با اموال اشخاص حقوقی خصوصی متفاوت است زیرا با تصویب برخی قوانین، امکان توقیف اموال اشخاص حقوقی عمومی مثل ارگان‌های دولتی و شهرداری‌ها ممکن نبوده و اگر این قبیل اشخاص مرتکب جرمی گردند و بزه دیده تقاضای تأمین خواسته نسبت به اموال این اشخاص را نیز نماید مقام قضایی نمی‌تواند درباره اموال این قبیل اشخاص مبادرت به اصدار قرار تأمین خواسته کند. (Kazemi & Chegini, 2021:73)

۱. م. ۶۱ ق.ا.ا.

۲. ماده ۹۹ ق.ا.ا.

در حقوق ایران، قاعده عدم امکان به طور بسیار کمرنگ مورد شناسایی واقع شده است، قانون راجع به منع توقیف اموال منقول و غیرمنقول متعلق به شهرداری‌های مصوب ۱۳۶۱/۰۲/۰۴ و قانون نحوه پرداخت محکوم‌به دولت و عدم تأمین و توقیف اموال دولتی مصوب ۱۳۶۵/۸/۱۵ به این مسأله پرداخته‌اند. طبق قانون مصوب سال ۱۳۶۱ وجوه و اموال منقول و غیرمنقول متعلق به شهرداری‌ها اعم از اینکه در تصرف شهرداری و یا نزد اشخاص ثالث و به صورت ضمانت‌نامه به نام شهرداری باشد قبل از صدور حکم قطعی قابل تأمین و توقیف و برداشت نمی‌باشد. قانون مصوب ۱۳۶۵ نیز ضمن الزام وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی به پرداخت وجوه مربوط به محکوم‌به دولت در مورد احکام قطعی دادگاه‌ها و اوراق لازم‌الاجرای ثبتی و دفاتر اسناد رسمی و یا اجرای دادگاه‌ها، توقیف اموال منقول و یا غیرمنقول وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی را که اعتبار و بودجه لازم جهت پرداخت محکوم‌به را ندارند تا تصویب و ابلاغ بودجه یک سال و نیم بعد از سال صدور حکم ممنوع اعلام کرده است و دولت را از دادن هرگونه تأمین در زمان مزبور معاف می‌دارند (Chegini, 2019:148).

به نظر می‌رسد این قوانین در راستای اصل حفاظت از اموال دولتی مصوب شده است و این اصل از آثار اصل غیرقابل واگذاری بودن و حمایت از کاربری اموال عمومی است که مانع توقیف این اموال توسط سایر اشخاص می‌شود (Binczak ۲۰۰۰: ۲۶) در بیان مبانی دیگر این اصل می‌توان چنین بیان نمود که تأمین منافع عمومی که از طریق اموال عمومی صورت می‌گیرد، آنقدر مهم است که منفعت دیگران در توقیف این اموال را نادیده می‌گیرد. (Karami, 2016:5) به عبارت دیگر «بنای اصلی این قوانین در وهله نخست حفظ اموال به خصوص اموال عمومی است و در وهله بعد، حفظ تداوم خدمات عمومی و حمایت از نهادهای عمومی در ایفای وظیفه قانونی شان در این فرضیه است. این قاعده تا آنجا اهمیت دارد که قوانین اساسی برخی کشورها آن را مورد شناسایی قرار داده‌اند و دیوان عالی فرانسه نیز آن را جزء اصول کلی حقوق قلمداد کرده است.»

البته این دو قانون مربوط به زمانی است که محکوم‌به یا مالی که درخواست توقیف آن داده شده است وجه نقد باشد در غیر این صورت اگر محکوم‌به یا مالی که درخواست توقیف آن از طرف شاکی داده شده است عین معین اعم از منقول یا غیرمنقول یا انجام عمل باشد، از مقررات عمومی پیروی می‌کند، بنابراین اگر وزارتخانه‌ای محکوم‌به خلع ید از ملکی شد، دیگر از مقررات این ماده واحده استفاده نمی‌کند (Aghaei Toq & Lotfi, 2017:176). همان‌گونه که بحث شد مهم‌ترین دلیلی که متولیان نهادهای حقوقی در عدم پرداخت محکوم‌به تا یک سال و نیم پس از قطعیت حکم محکومیت مورد استناد قرار می‌دهند عدم پیش‌بینی پرداخت محکوم‌به در بودجه سالیانه اشخاص حقوقی است. بدیهی است این موضوع می‌تواند سبب تبعیض میان اشخاص حقیقی و حقوقی گردد.

۱. قانون منبع توقیف اموال منقول و غیرمنقول متعلق به شهرداری‌ها مصوب ۱۳۶۱/۰۲/۰۴: وجوه و اموال منقول و غیر منقول متعلق به شهرداری‌ها اعم از اینکه در بانک‌ها و یا در تصرف شهرداری و یا در نزد اشخاص ثالث و به صورت ضمانت‌نامه به نام شهرداری باشد قبل از صدور حکم قطعی قابل تأمین و توقیف و برداشت نمی‌باشد.

شهرداری‌ها مکلفند وجوه مربوط به محکوم به احکام قطعی صادره از دادگاه‌ها و یا اوراق اجرائی ثبتی یا اجرای دادگاه‌ها و مراجع قانونی دیگر را در حدود مقررات مالی خود از محل اعتبار بودجه سال مورد عمل و یا در صورت عدم امکان از بودجه سال آتی خود بدون احتساب خسارت تأخیر تادیه به محکوم لهم پرداخت نمایند.

در غیر این صورت ذینفع می‌تواند برابر مقررات نسبت به استیفای طلب خود از اموال شهرداری تأمین و یا توقیف یا برداشت نماید.....

۲. قانون نحوه پرداخت محکوم به دولت و عدم تأمین توقیف اموال دولتی مصوب ۱۳۶۵/۸/۱۵: وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی که درآمد و مخارج آنها در بودجه کل کشور منظور می‌گردد، مکلف وجوه مربوط به محکوم به دولت در مورد احکام قطعی دادگاه‌ها و اوراق لازم‌الاجراء ثبتی و دفاتر اسناد رسمی و یا اجرای دادگاه‌ها و سایر مراجع قانونی را با رعایت مقررات از محل اعتبار مربوط به پرداخت تعهدات بودجه مصوب سال‌های قبل منظور در قانون بودجه کل کشور و در صورت عدم وجود اعتبار و عدم امکان تأمین از محل‌های قانونی دیگر در بودجه سال بعد منظور و پرداخت نمایند، اجرای دادگستری و ادارات ثبت اسناد و املاک و سایر مراجع قانونی دیگر مجاز به توقیف اموال منقول و غیر منقول وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی که اعتبار و بودجه لازم را جهت پرداخت محکوم به ندارند تا تصویب و ابلاغ بودجه یک سال و نیم بعد از سال صدور حکم نخواهد بود. ضمناً دولت از دادن هر گونه تأمین در زمان مذکور نیز معاف می‌باشد.....

در بیان مفهوم دولت که قانون نحوه پرداخت محکومبه دولت و عدم تأمین و توقیف اموال دولتی، توقیف اموال آن را ممنوع اعلام نموده است، از نظر حقوقی دولت به معنای عام کلمه شامل همه قوای عمومی و دستگاه‌های حاکمیتی می‌باشد ولی به معنای خاص کلمه شامل قوه مجریه می‌باشد. به این ترتیب مطابق با مواد ۱ تا ۵ قانون مدیریت خدمات کشوری کلیه وزارتخانه‌ها، مؤسسات دولتی، مؤسسات یا نهادهای عمومی غیردولتی، شرکت‌های دولتی^۱، و برخی اشخاص خصوصی دارای برخی امتیازات عمومی جزء دولت و به معنای خاص قرار می‌گیرند. و اگر قائل به مفهوم عام دولت به معنای حکومت یا قوای سه‌گانه کشور باشیم مجلس شورای اسلامی و نهادهای زیر مجموعه آن و همچنین قوه قضائیه و نهادهای زیرمجموعه آن نیز در شمول دولت قرار می‌گیرند (Abbasi, 2021:93).

با چنین تعریف وسیعی که از دولت ارائه شده است به نظر می‌رسد صدور تأمین خواسته در خصوص هیچ کدام از اشخاص حقوقی که به نحوی از انحاء از بودجه دولتی استفاده می‌کنند و یا بخشی از وزارتخانه‌ها یا ادارات یا سازمان‌های وابسته به قوای عمومی باشند امکان‌پذیر نیست و تمام این اشخاص حقوقی در سایه حمایت قانون مذکور قرار می‌گیرند و این موضوع با عدالت و اصول کلی حقوق مغایر به نظر می‌رسد. لذا کاملاً مشخص است چنانچه شخصی بزه دیده رفتارهای مجرمانه اشخاص حقوقی عمومی باشد و تقاضای توقیف اموالی از مرتکب را مانند وجه نقد یا حساب‌های بانکی داشته باشد، این امور برای بزه دیده قابل اعمال نیست و موضوع می‌تواند سبب تضییع حق بزه دیده قرار گیرد. فرض کنیم شخص حقیقی در طرح دعوایی که علیه اشخاص حقوقی اقامه نموده، شخص حقوقی عمومی را محکوم به پرداخت دیه نموده است و شخص حقوقی از پرداخت دیه خودداری کرده و دیه را پرداخت نکرده است در این حالت چون دیه وجه نقد است بزه دیده نمی‌تواند در راستای اعمال تأمین خواسته نسبت به توقیف اموال یا وجوه نقد شخص حقوقی اقدام نماید و شخص حقوقی نیز در توسل به حمایت‌های قانونی می‌تواند تا یک سال و نیم پس از قطعیت حکم محکومیت از پرداخت مبلغ دیه سرباز زند.

در خصوص قانون حاکم بر شهرداری‌ها باید متذکر شد این قانون صرفاً در خصوص شهرداری‌ها قابل اجرا است و صرفاً با استناد به آن اموال و دارایی‌های شهرداری را نمی‌توان به‌عنوان تأمین خواسته یا محکومبه توقیف کرد و در جهت توقیف اموال سایر اشخاص حقوقی مانند دهیاری‌ها که ممکن است وظایف مشابه شهرداری داشته باشند نمی‌توان به آن استناد نمود (Rostami & Sepehri, 2010:169). لازم به ذکر است در تبصره قانون مذکور مقرر شده است اگر شهرداری‌ها توان پرداخت بدهی خود را داشته باشند مکلف به پرداخت بدهی هستند و نمی‌توانند به بهانه نداشتن اموال و سرمایه لازم از پرداخت بدهی خود اعم از دیون مدنی و اعم از خسارت‌های ناشی از جرم امتناع نمایند.

اگر ثابت شود شهرداری قدرت پرداخت بدهی یا خسارت‌های ناشی از جرم را داشته لیکن از پرداخت آن خودداری نموده است مطابق با تبصره قانون راجع به منع توقیف اموال منقول و غیرمنقول متعلق به شهرداری‌های شهردار به مدت یک سال از خدمت منفصل خواهد شد. مشکل کار زمانی خود را نشان می‌دهد که اولاً اثبات تمکن شهرداری در دادگاه برای بزه دیده نسبتاً دشوار است و علاوه بر آن اگر شهردار یا مسئولین شهرداری دارای سوءنیت در پرداخت خسارات ناشی از جرم باشند به راحتی می‌توانند برای مدت زمان طولانی از توقیف اموال شهرداری به‌عنوان تأمین ممانعت به عمل آورده و شاکی را در رسیدن به حق خود دچار مشکل نماید.

بنابراین امکان توقیف اموال منقول و غیرمنقول اشخاص حقوقی عمومی به‌عنوان تأمین خواسته قبل از صدور و قطعیت حکم به‌عنوان تأمین اغلب امکان‌پذیر نیست لیکن عدم توقیف اموال این اشخاص به‌عنوان توقیف محکومبه در راستای اجرای حکم محکومیت شخص حقوقی، به‌طور موقت است یعنی فقط تا یک سال و نیم بعد از زمان صدور حکم است و بعد از گذشت یک سال و نیم از صدور حکم می‌توان اقدام به توقیف اموال شخص حقوقی عمومی نمود اداره حقوقی قوه قضائیه در نظریه مشورتی

۱. مطابق با دادنامه شماره ۱۳۰۶/۲۲۳۵۰۲۲۹۷۰ مورخ ۱۳۹۲/۱۱/۲۷ شعبه ۳۵ دادگاه تجدید نظر استان تهران، شرکت‌های دولتی نیز مشمول قانون نحوه پرداخت محکوم به دولت و عدم تأمین و توقیف اموال دولتی هستند بنابراین تا قبل از انقضای مهلت هجده ماهه، امکان توقیف اموال آنها به دلیل اجرای حکم محکومیت وجود ندارد.

۱۳۱۵-۹-۳-۶۷ مورخ ۶۷/۱۱/۱۶ بیان نموده است: «از مفهوم مخالف ماده واحده چنین استنباط می‌شود که چنانچه ظرف یک سال و نیم پس از انقضای سال صدور حکم علیه دولت، محکوم به مورد نظر به شرح مذکور در ماده واحده پرداخت نشود اجرای دادگاه می‌تواند مطابق مقررات قانون اجرای احکام مدنی مصوب ۱۳۵۶ رفتار نماید.» (Mardani & Rudijani, 2006:213).

اما در خصوص قوانین فوق و ارائه مهلت یک سال و نیم جهت پرداخت محکوم به یا توقیف اموال شخص حقوقی این انتقاد وارد است که حقیقتاً کسی که در مقام بزه دیده و زیان دیده از رفتار مجرمانه نسبت به اموال اشخاص حقوقی حقوق عمومی مثل دولت و شهرداری‌ها محق شناخته شده است و دین آن سازمان‌ها و نهادها به طلبکار مسجل شده است چه دلیلی دارد که محکوم له را که مسلماً ماه‌ها و بلکه سال‌ها پیگیر اثبات دین یا ضرر و زیان ناشی از جرم در دادگاه‌ها بوده و در نهایت موفق به محکوم نمودن شخص حقوقی شده است، باز هم مدت طولانی از رسیدن به حق خود باز دارند لذا به نظر می‌رسد این مواد رعایت تساوی بین اشخاص جامعه را مختل می‌سازد از این رو بهتر است که در مواد فوق و سایر موادی که محکوم له را در رسیدن به حقوقش سرگردان و مضطرب می‌سازد بازبینی شده و به این نکته اندیشید که حق با محکوم له بوده و قانون نیز بیشتر باید از محق دفاع و حمایت نماید نه آنکه پشتیبان محکوم علیه باشد (Rostami & Sepehri, 2010:169). به نظر می‌رسد وضع چنین قوانینی علاوه بر تضییع حقوق بزه دیده، به جهت تأخیر در اجرای حکم نیز، خلاف اصول قانون اجرای احکام و ماهیت و اقتضای احکام قطعی است و همچنین سبب اطاله دادرسی و حتی کم اعتبار شدن آرای محاکم خواهد شد.

قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه نیز در خصوص اشخاص حقوقی و در جهت تضمین پرداخت ضرر و زیان‌های ناشی از جرم این اشخاص در ماده ۴۵-۷۰۶ مواردی را در خصوص قرار تأمین کیفری علیه شخص حقوقی پیش‌بینی نموده است مواردی چون تودیع وثیقه‌ای که مبلغ و مهلت‌های پرداخت برای یک یا چند مرتبه، توسط هیات تحقیقاتی بازپرسی تعیین می‌شود و همچنین سپردن وثیقه و ایجاد تدابیر و اقدامات احتیاطی شخصی یا واقعی برای تضمین حقوق بزه دیده در یک مدت و برای یک دوره و با یک مبلغ معین شده توسط هیات تحقیقاتی بازپرسی، از مهمترین این موارد هستند. در واقع مقنن در حقوق فرانسه نیز رعایت و تضمین حقوق بزه دیده جرایم اشخاص حقوقی را دارای اهمیت دانسته و در مواد فوق این اشخاص حقوقی را مکلف به ارائه تأمین مناسب در جهت حفظ حقوق مجنی علیه و زیان دیدگان نموده است (Tadayon, Abbas, 2015:422).

مطابق با ماده ۴۵-۷۰۶ و در اجرای ماده ۱۴۲ تا ۱۴۲-۳ قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه هنگامی که شخص حقوقی تحت بررسی به تهیه وثیقه یا ارائه تأمین و تضمین ملزم می‌شود این وثیقه یا این تضمین‌ها حضور شخص تحت بررسی را در هر مرحله از بررسی و در هر مرحله از رسیدگی برای اجرای رأی و سایر الزاماتی که به او تحمیل شده است و همچنین جبران خسارت ناشی از جرم و اصلاح و ترمیم آنها و بدهی‌های مربوط به رفتار مجرمانه تضمین می‌کند (Tadayon, Abbas, 2015:422).

۴. جایگزینی قرار تأمین خواسته با قرار تأمین کیفری

همان‌گونه که ذکر شد در خصوص برخی از اشخاص (اشخاص حقوقی حقوق عمومی) قبل از قطعیت حکم محکومیت و حتی تا یک سال و نیم پس از صدور حکم قطعیت، امکان صدور قرار تأمین خواسته فراهم نیست. در جهت رفع این ایراد می‌توان گفت با توجه به اینکه قانون‌گذار در ماده ۶۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری قرارهای تأمین کیفری ویژه‌ای را مختص اشخاص حقوقی پیش‌بینی نموده است، در صورت عدم امکان تأمین خواسته می‌توان از طریق قرارهای تأمین کیفری ویژه این اشخاص حقوق بزه‌دیدگان جرم را تضمین کرد. خصوصاً اینکه طبق تبصره ماده ۱۰۷ قانون آیین دادرسی کیفری چنانچه، با صدور قرار تأمین خواسته، اموال متهم توقیف شود، بازپرس مکلف است هنگام صدور قرار تأمین کیفری این موضوع را مدنظر قرار دهد. حال بحث اینجاست که آیا صدور قرار تأمین خواسته اشخاص حقوقی نسبت به تأمین کیفری مؤثر است یا خیر؟ یعنی اگر مقام قضایی برای شخص حقوقی اقدام به صدور قرار تأمین خواسته نمود این قرار می‌تواند سبب مانع صدور قرار تأمین کیفری گردد؟

قانون‌گذار با پیش‌بینی یک دادرسی افتراقی ویژه اشخاص حقوقی برای نخستین بار در ماده ۶۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری امکان صدور قرارهای تأمین کیفری ویژه این اشخاص را پیش‌بینی نمود و در این ماده مقرر داشت «در صورت وجود دلیل کافی

دایر بر توجه اتهام به شخص حقوقی و در صورت اقتضاء منحصرأ صدور قرارهای تأمینی زیر امکانپذیر است. این قرارها ظرف ده روز پس از ابلاغ، قابل اعتراض در دادگاه صالح است.

الف- قرار ممنوعیت انجام بعضی از فعالیت‌های شغلی که زمینه ارتکاب مجدد جرم را فراهم می‌کند.
ب- قرار منع تغییر ارادی در وضعیت شخص حقوقی از قبیل انحلال، ادغام و تبدیل که باعث دگرگونی یا از دست دادن شخصیت حقوقی آن شود. تخلف از این ممنوعیت موجب یک یا دو نوع از مجازات‌های تعزیری درجه هفت یا هشت برای مرتکب است.
فلسفه قرارهای تأمین کیفری حضور به موقع متهم، پیشگیری از اخفای او و دسترسی به متهم است و بعد از آن اهدافی چون تضمین حقوق بزه دیده نیز می‌تواند از دیگر اهداف قرارهای تأمین کیفری باشد لیکن در بحث تأمین خواسته هدف اصلی تضمین حقوق بزه دیده و جبران ضرر و زیان‌های او از رفتار مجرمانه است. قرارهای تأمین کیفری پیش‌بینی شده برای اشخاص حقوقی محدود هستند و صرفاً بند الف و ب ماده ۶۹۱ قانون آیین دادرسی کیفری را مشمول می‌شود به نحوی که بند الف ماده مذکور صرفاً در زمینه پیشگیری از ارتکاب مجدد جرم و بند ب نیز مبنی بر منع ارادی در خصوص انحلال یا ادغام شخص حقوقی است و با توجه به ماهیت اشخاص حقوقی صدور چنین قرار برای این دسته از اشخاص حقوقی بعید به نظر می‌رسد. لازم به ذکر است در خصوص این قبیل از اشخاص حقوقی نه تنها صدور قرار بند ب ماده ۶۹۰ به عنوان قرار تأمین کیفری بعید است بلکه توقیف اموال آنها نیز از طریق صدور قرار تأمین خواسته میسر نیست و این موضوع ناشی از ممنوعیت قانونی است که خود قانون‌گذار در خصوص اشخاص حقوقی حقوق عمومی با وضع قوانینی مثل قانون منع توقیف اموال منقول و غیرمنقول متعلق به شهرداری‌ها مصوب ۱۳۶۱/۰۲/۱۴ و ماده واحده راجع به نحوه پرداخت محکوم‌به دولت و عدم تأمین و توقیف اموال دولتی مصوب ۱۳۶۵/۰۸/۱۵ لحاظ نموده است به نحوی که همان‌گونه که ذکر شد اموال متعلق به دولت و شهرداری‌ها قبل از صدور حکم قطعی قابل توقیف و تأمین نیست و حتی تا یک سال و نیم بعد از صدور حکم نیز قابل توقیف نیست و دادگاه باید تقاضای تأمین این اموال را رد کند.

با دقت در قرارهای تأمین کیفری اشخاص حقوقی مشخص است قرارهای پیش‌بینی شده هیچ کدام مالی نیستند و بند الف ماده ۶۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری ممنوعیت از برخی فعالیت‌های شغلی را پیش‌بینی نموده و بند ب این ماده نیز قرار منع تغییر ارادی در وضعیت شخص حقوقی را به عنوان قرار تأمین کیفری لحاظ نموده است. هیچ کدام از موارد فوق تأمین مالی نیستند و جزء قرارهای تأمین کیفری غیرمالی به حساب می‌آیند. این در حالی است که قرار تأمین خواسته قرار مالی است و نسبت به توقیف اموال شخص حقوقی اعمال می‌گردد و یکی از اهداف اصلی آن تأمین خسارات و زیان‌های وارده به بزهدیدگان رفتارهای مجرمانه و حمایت مالی از این افراد است. به نظر می‌رسد در خصوص آن دسته از اشخاص حقوقی که امکان صدور قرار تأمین خواسته در خصوص آنها فراهم است، با توجه به اینکه قرارهای تأمین کیفری ویژه اشخاص حقوقی هیچ کدام مالی نیستند صدور همزمان این قرارها برای این قبیل اشخاص حقوقی بلامانع است (اشخاص حقوقی خصوصاً) و چون قرار تأمین خواسته نسبت به اموال شخص حقوقی اعمال می‌شود و قرار تأمین کیفری نسبت به فعالیت‌های شخص حقوقی یا محدودیت در تغییر شخصیت یا انحلال او صادر می‌شود صدور همزمان قرار تأمین کیفری و تأمین خواسته از مصادیق قرار تأمین مضاعف نیز محسوب نخواهد شد. لیکن در خصوص آن دسته از اشخاص حقوقی که امکان توقیف اموال و به تبع آن صدور تأمین خواسته در خصوص آنها امکان ندارد می‌توان در راستای تضمین حقوق بزه دیده از قرارهای تأمین کیفری اشخاص حقوقی استفاده نمود.

البته عده‌ای معتقدند در خصوص اشخاص حقوقی اگر همزمان قرار تأمین کیفری و قرار تأمین خواسته اعمال شود صرف نظر از اینکه این قرارها نسبت به اموال شخص حقوقی اعمال شود یا سایر محدودیت‌ها از قبیل عدم تغییر ارادی یا انحلال یا جلوگیری از فعالیت شخص حقوقی، با توجه به اینکه این قرارها در جهت تضمین حقوق بزه دیده اعمال می‌گردد سبب تداخل دو قرار گردیده و از مصادیق تأمین مضاعف است و این رفتار سبب تضییع حقوق شخص حقوقی می‌شود به نحوی که نمی‌توان به جهت حفظ حقوق بزه دیده دو بار از متهم تأمین اخذ نمود، یک بار از رهگذار صدور قرار تأمین خواسته مال شخص حقوقی توقیف شود و بار دیگر با صدور قرار تأمین کیفری شخص از انجام برخی اقدامات مثل انحلال یا ادغام یا تبدیل باز بماند از همین رو اصل منع اخذ

تأمین مضاعف ایجاب می‌کند که با صدور قرار تأمین خواسته، صدور قرار تأمین کیفری علیه شخص حقوقی منتفی شود (Yazdani, 2018:62). به هر حال مطابق با اصول دادرسی، همان‌گونه که حفظ حقوق بزه دیده برای نظام حقوقی و قضایی مهم است حقوق اشخاص حقوقی متهم نیز باید رعایت گردد لذا در خصوص توقیف اموال یا صدور قرار هایی چون تأمین خواسته و یا قرارهای تأمین کیفری، به همان میزانی که حقوق بزه دیده تضمین گردد می‌توان اقدام نمود و اقدام بیش از آن ممکن است سبب تضییع حقوق متهم شود.

نظریه دیگری نیز می‌توان در خصوص اثرگذاری قرار تأمین خواسته نسبت به قرارهای تأمین کیفری اشخاص حقوقی با توجه به حفظ حقوق عمومی و خصوصی ارائه نمود. در این نظریه سه حالت قابل تصور است، در حالت اول زمانی که مقام قضایی صرفاً در راستای حفظ جنبه عمومی جرم قصد صدور تأمین خواسته داشته باشد حالت دوم زمانی است که مقام قضایی قرار تأمین خواسته را در جهت حفظ حقوق بزه دیده و زیان دیدگان جرم صادر می‌کند و حالت آخر زمانی است که صدور قرار تأمین در خصوص حفظ حقوق عمومی و خصوصی به عمل آید. در حالات فوق در خصوص حالت‌های اول و دوم مشکلی به وجود نخواهد آمد چرا که در حالت اول قرار تأمین خواسته صادره تأثیری بر صدور قرار تأمین کیفری نخواهد گذاشت و در حالت دوم نیز صدور قرار تأمین خواسته به طور کلی صدور قرار تأمین کیفری را منتفی می‌سازد و در حالت سوم با توجه به اینکه تعداد قرارهای تأمین کیفری اشخاص حقوقی محدود هستند و امکان تخفیف وجود ندارد تأثیر قرار تأمین خواسته صادره مورد ابهام قرار می‌گیرد چرا که با صدور قرار تأمین خواسته یکی از اهدافی که قرار است برای تحقق آن قرار تأمین کیفری صادر شود با صدور قرار تأمین خواسته محقق شده است و از طرف دیگر با توجه به عدم تضمین جنبه عمومی جرم نمی‌توان از صدور قرار تأمین کیفری خودداری نمود.

به نظر می‌رسد در چنین مواردی باید با استفاده از عبارت «در صورت اقتضاء» که در ماده ۶۹۰ قانون آیین دادرسی پیش‌بینی شده است استناد نمود. یعنی مقام قضایی در صدور این قرارها باید جهات و شرایط مختلف را در نظر بگیرد به نحوی که اگر در مواردی حفظ جنبه عمومی در کنار حفظ جنبه خصوصی، صدور قرار تأمین علیه شخص حقوقی را ضرورت می‌بخشد، باید با توجه به قرار تأمین خواسته صادرشده و احتمال یا عدم احتمال اقدام اعضای شخص حقوقی به انحلال، ادغام یا تبدیل نسبت به صدور قرار تأمین تصمیم مقتضی اتخاذ نماید. بنابراین زمانی که با صدور قرار تأمین خواسته احتمال التزام شخص حقوقی به فرایند دادرسی بیشتر شود، مقام قضایی باید از صدور قرار تأمین کیفری صرف‌نظر نماید اما چنانچه به ذغم صدور قرار تأمین خواسته احتمال اقدام اعضای شخص حقوقی به انحلال یا ادغام منتفی نباشد مقام قضایی بایستی به صدور قرار تأمین کیفری بند ب ماده ۶۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری مبادرت ورزد (Yazdani, 2018:62). بنابراین قرار تأمین خواسته پیش‌بینی شده، در برخی موارد ممکن است به تنهایی نتواند ضامن حفظ حقوق بزه دیده باشد و ممکن است در چنین مواقعی مقام قضایی از قرارهای تأمین کیفری نیز استمداد نماید.

نتیجه‌گیری

در حوزه بزه دیده شناسی علاوه بر جامعه مدنی، دولت نیز باید در سه سطح قانون‌گذاری، قضایی و اجرایی حمایت‌های خود از بزه‌دیدگان جرایم مختلف را انجام دهد و توجه و حمایت از او از نقطه آغازین فرایند کیفری تا آخرین مرحله دادرسی کیفری مورد توجه مقنن قرار گیرد. قانون‌گذار ایران مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را مورد پذیرش قرارداد و پیرو آن آیین دادرسی کیفری افتراقی را نیز برای این اشخاص پیش‌بینی کرد و با در نظر گرفتن ماده ۶۹۱ قانون آیین دادرسی کیفری در راستای حمایت از بزه‌دیدگان جرایم اشخاص حقوقی و جبران ضرر و زیان‌های ناشی از جرم علیه این اشخاص تا حدودی حمایت تقنینی خود را از این قبیل بزه‌دیدگان به عمل آورده است. هرچند این حمایت‌های تقنینی از بزه‌دیدگان کافی نبوده و در مقام اجرا نیز با موانع متعددی مواجه است. لذا به نظر می‌رسد باوجود تلاش‌های صورت پذیرفته از طرف مقنن، سازوکار ویژه و کاربردی در راستای حمایت از بزه‌دیدگان اشخاص حقوقی پیش‌بینی نشده و رویکرد حقوق کیفری ایران در این زمینه بسیار مبهم، ضعیف و همراه با چالش‌های مختلف است.

در خصوص توقیف اموال و دارایی‌های شخص حقوقی که در قالب حمایت مالی از بزهدیدگان جرایم اشخاص حقوقی و در اجرای صدور قرار تأمین خواسته می‌توان آن را اجرایی نمود دو حالت قابل تصور است. حالت اول اینکه توقیف ممکن است در نتیجه صدور رأی محکومیت علیه شخص حقوقی باشد، یعنی رأیی از طرف مرجع صالح صادر شده باشد و در نتیجه عدم اجرای رأی و عدم تبعیت شخص حقوقی از رأی صادره، متشاککی اقدام به توقیف اموال شخص حقوقی نماید. حالت دوم که بیشتر موضوع بحث پژوهش حاضر بود، زمانی است که شکایتی علیه شخص حقوقی به اتهام ارتکاب رفتار مجرمانه مطرح شده و زیان دیدگان از جرم قبل از صدور حکم محکومیت تقاضای توقیف اموال شخص حقوقی را به عنوان تأمین خواسته در راستای جبران ضرر و زیان ناشی از جرم دارند تا از این طریق شخص حقوقی را از انتقال، فروش، تضییع و ... نسبت به اموال توقیف شده منع کرده و در صورت محکومیت شخص حقوقی، زیان دیدگان جرم از طریق اموال توقیف شده بتوانند استیفاء حقوق از دست رفته خود را داشته باشند.

حالات فوق با توجه به نوع شخص حقوقی مرتکب متفاوت است به این نحو که اگر شخص حقوقی مرتکب جرم، جزء اشخاص حقوقی حقوق خصوصی باشد اصدار قرار تأمین خواسته نسبت به اموال او قبل از صدور حکم محکومیت امکان پذیر است، و بعد از صدور حکم محکومیت نیز اگر محکوم به عین معین باشد همان عین را و اگر عین غیر معین باشد به میزان ضرر و زیان وارده از سایر اموال شخص حقوقی می‌توان توقیف کرد. اما اگر شخص حقوقی مرتکب، جزء اشخاص حقوقی عمومی باشد موضوع متفاوت خواهد شد به این طریق که چه قبل از صدور حکم محکومیت و چه پس از صدور محکومیت تا یک سال و نیم پس از صدور حکم، امکان تأمین خواسته یا توقیف اموال اشخاص حقوقی توسط شاکی یا محکوم له امکان پذیر نیست. به عبارت دیگر حتی در صورت صدور حکم محکومیت، شاکی نمی‌تواند تا یک سال و نیم پس از قطعیت حکم اموال اشخاص حقوقی حقوق عمومی را توقیف کند بدیهی است که قبل از صدور حکم نیز این کار امکان پذیر نخواهد بود.

به نظر می‌رسد علت این رویه از نظر قانون‌گذار این است که اشخاص حقوقی حقوق عمومی پشتوانه‌ای دولتی دارند و قطعاً هر چند پس از مدت زمانی یک سال و نیمه ولی دولت ضرر و زیان ناشی از جرم شخص حقوقی را به بزهدیدگان جرایم این اشخاص پرداخت می‌کند و علاوه بر آن توقیف و تأمین نسبت به اموال اشخاص حقوقی خصوصاً توقیفی که اموال قابل توجهی از شخصی را توقیف کند ممکن است اگر در خاتمه رسیدگی حکم به برائت شخص حقوقی صادر شود، این توقیف سبب خسارت‌های مالی سنگینی به اشخاص حقوقی حقوق عمومی گردد لذا قانون‌گذار آنها را معاف از ارائه تأمین خواسته نموده است. مضافاً با توجه به اینکه بودجه سالیانه اشخاص حقوقی عمومی از قبل توسط دولت پیش‌بینی می‌شود، لذا در صورت ارتکاب جرم توسط این اشخاص با توجه به اینکه خسارات ناشی از جرم در بودجه سالیانه این اشخاص پیش‌بینی نشده است لذا توقیف اموال آنها امکان پذیر نیست. این دلایل هرچقدر هم که با این ظرافت بیان شود سبب اقناع شخص بزهدیده یا شخصی که متحمل ضرر و زیان از طرف شخص حقوقی شده است نخواهد شد چرا که شخص زیان‌دیده به نفع و ضرر اقتصادی شخص حقوقی نمی‌اندیشد و انتظار او از نهادهای قضائی جبران ضرر و زیان و امنیت خواسته شکایت اوست.

لذا با توجه به مطالب ارائه شده در این پژوهش و با عنایت به قوانینی که در نظام حقوقی ایران مبنی بر عدم توقیف اموال برخی از اشخاص حقوقی مانند اشخاص حقوقی عمومی و شهرداری‌ها پیش‌بینی شده و به موجب آن این اشخاص از صدور قرار مفیدی چون قرار تأمین خواسته معاف شده‌اند و حتی در خصوص حکم محکومیت قطعی نیز تا یک سال و نیم از زمان قطعیت حکم برای پرداخت محکوم به فرصت به آنها داده شده است، در حال حاضر مقررات فعلی نمی‌تواند به نحو مکفی تضمین‌های لازم را در راستای حمایت از بزهدیدگان جرایم اشخاص حقوقی از رهگذر صدور قرار تأمین خواسته برقرار نماید. بنابراین با این رویه قرار تأمین خواسته پیش‌بینی شده علیه شخص حقوقی در ماده ۶۹۱ قانون آیین دادرسی کیفری در خصوص اشخاص حقوقی حقوق عمومی عملاً نفع و فایده‌ای برای زیان دیدگان از جرم نخواهد داشت. و ضروری است قانون‌گذار در جهت رفع این موضوع با اصلاح قوانین مربوطه اقدامات لازم را به عمل آورد.

در حال حاضر در رفع موانع فوق و در حمایت از بزه‌دیدگان این اشخاص نیز پیشنهاد می‌شود ضمن پیش‌بینی ردیف بودجه جداگانه با محوریت خسارات ناشی از رفتارهای ارتكابی شخص حقوقی، حساب‌های بانکی اشخاص مذکور که درآمد اختصاصی آنها در آن سپرده می‌شود قابل توقیف باشد چراکه درآمد اختصاصی، ناشی از درآمدزایی، عملکرد و فعالیت‌های این اشخاص است و از بودجه دولتی سالیانه جدا می‌باشد.

References:

- Abbasi, Bijan, (2021). Administrative Law, 6th edition, Dadgostar Publications. [In Persian]
- Aghaei Tough, Muslim, Lotfi Hassan, (2017). The rule of impossibility of confiscating public and government property in Iran: a critical-comparative approach. Quarterly Journal of Public Law Research, No. 56, pp. 84-108. [In Persian]
- Aubert, L. (2010). Systématique pénale et alternatives aux poursuites en France: une politique pénale en trompe-l'œil, Editions juridiques associées ["Droit et société"]
- Babakhani, Erfan, Abdollahi, Afshin, (2021). The possibility of applying alternatives to prosecution against natural and legal persons in Iranian and French law. Bi-Quarterly Journal of Islamic Law, No. 53, 155-182. (DOI 10.30497/law.2021.239737.2928) [In Persian]
- Binczak, P. (۲۰۰۰), Droit administratif des bien, paris: Gaullino
- Chegini, Hamed, (2019). Handling of Crimes of Legal Entities in the Iranian Criminal System. Doctoral Dissertation, University of Justice. [In Persian]
- Hosseinpour, Khosrow, (2019). Criminal Procedure Code for Legal Entities. Journal of Civil Rights Studies, No. 10. 6-27. [In Persian]
- Jalali, Mahmoud and Zeinab Sadat, Mousavi, (2016). Globalization of Terrorism and Effective Support Strategies for Its Victims. Journal of Criminal Law Research, Volume 7, No. 13.73-99. [In Persian]
- Kabirabadi, Ghazaleh, (2019). Order to secure a demand in criminal proceedings", Journal of Islamic Research and Studies, Year 2, No. 15. 79-98. [In Persian]
- Karami, Hamed, (2016). Legal solutions for protecting public property. Journal of Knowledge of Public Law, No. 16. 1-22. [In Persian]
- Kazemi, Seyed Sajjad, (2021). Criminal Procedure Code, Majd Publications, 2nd edition. [In Persian]
- Kazemi, Seyed Sajjad, Chegini, Hamed, (2020). Challenges of Victims of Crimes of Legal Entities. Journal of Islamic Human Rights Studies, Volume 10, Issue 2. 181-201. (DOI20.1001.1.23225637.1400.10.2.8.0). [In Persian]
- Kazemi, Seyed Sajjad, Chegini, Hamed, (2021). Challenges of Criminal Prosecution in the Light of Changes in Legal Entities. Journal of Criminal Law Teachings, Volume 18, Issue 22. 255-284.(DOI 10.30513/cld.2021.2874.1453). [In Persian]
- Khaleghi, Ali, (2013). Criminal Procedure Code, Volume 1, 29th Edition, Shahr Danesh Publications. [In Persian]
- Kohzadi Basri, Mahboobeh, (2018). Investigation and study of victim support strategies in Iranian criminal policy from the perspective of Islam and international law. Scientific conference on research and scientific studies in the humanities. 1-29. [In Persian]
- KurdAlivand, Roh al-Din (2009), "Victim and Victimology", Majd Publications, Second Edition. [In Persian]
- Mardani, Nader, Rudijani, Mohammad Mojtaba, (2006). Exceptions to the seizure of property in the law on the execution of civil judgments. Journal of the Iranian Bar Association, No. 192 and 193. 209-221. [In Persian]
- Parsai, Afshin, Saybani, Alireza, Rahgosha, Amirhossein, (2021). Mechanisms for protecting victims against organized crimes of legal persons. Journal of Criminal Law Research, No. 23. 7-26. (DOI 10.22124/jol.2021.16027.1894). [In Persian]
- Raijian Asli, Mehrdad, (2011), "Supportive Victimology", Second Edition, Dadgostar Publications. [In Persian]

- Rostami, Vali, Sepehri, Kiyomars, (2010). Enforcement of Civil Judgments against Legal Entities of Public Law, Obstacles and Solutions. Journal of Private Law Studies, Volume 40, No. 2. 159-178. (DOI 20.1001.1.25885618.1389.40.2.10.3). [In Persian]
- Sabouripour, Mehdi, Mousavi, Seyed Pouria, (2023). Supporting Credit Victims in Economic Crimes. Journal of Economic Law Research, No. 2. 63-84. (DOI <https://doi.org/10.48308/eclr.2023.103254>). [In Persian]
- Salahi, Javid, (2016). Criminology, Fourth Edition, Mizan Publications.
- Shahideh, Farhad, (2014). Victimology, First Edition, Majd Publishing. [In Persian]
- Shams, Abdullah, (2007). Civil Procedure, Volume 3, 8th Edition, Drak Publishing. [In Persian]
- stefani, G.; LEVASSEUR, G. & BOULOC, B. (2019). Procédure pénale 27e édition, Dalloz, Paris
- Tadayon, Abbas, (2015), French Criminal Procedure Code, Khorsandi Publications, Second Edition. [In Persian]
- Yazdani, Javad, (2018). The mutual effect of criminal security and demand security. Master's thesis, Allameh Tabatabaei University. [In Persian]
- Zinati, Zahra, (2017). Analysis of the Judicial System Overseeing Crimes of Legal Entities. Master's Thesis, Tarbiat Modares University. [In Persian]

استناد به این مقاله:

چگینی، حامد . جعفری ، فریدون ؛ کاظمی، سیدسجاد (۱۴۰۴)، « حمایت از بزهدیدگان جرائم اشخاص حقوقی از رهگذر صدور قرار تأمین خواسته»، پژوهشنامه حقوق کیفری، دوره ۱۶، پیاپی ۳۲، صص. ۳۹-۵۵

Doi: 10.22124/jol.2025.28517.2515

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

